

DIGITALNE REPRODUKCIJE
MODEL I ELEMENTI KATALOŽNOG OPISA
DIGITAL REPRODUCTIONS
MODEL AND ELEMENTS OF BIBLIOGRAPHIC DESCRIPTION

Sofija Klarin
Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb
sklarin@nsk.hr

Sažetak

U radu se prikazuju svojstva i vrste digitalnih reprodukcija i definiraju problemi izrade bibliografskog opisa. Radi usporedbe s modelom opisa faksimilnih pretisaka i mikrografskih reprodukcija analizirana su hrvatska kataložna pravila i propisi ISBD(ER)-a, ISBD(G)-a, ISBD(M)-a i ISBD(NBM)-a te utvrđeni elementi opisa i prikladna polja formata UNIMARC. Prikazan je model opisa digitalnih reprodukcija u Pilot-projektu digitalizacije građe Nacionalne i sveučilišne knjižnice.

Ključne riječi: digitalne reprodukcije, kataložni opis, standardi, ISBD(ER), ISBD(NBM), UNIMARC

Summary

The article presents characteristics and types of digital reproductions, while attempting to define the problems of bibliographic description. In order to compare the cataloguing model of facsimile and microforms, the author gives an analysis of Croatian cataloguing rules, ISBD(ER), ISBD(G), ISBD(M) and ISBD(NBM). The cataloguing model developed in the Pilot project of digitization at the National and University Library is also presented.

Keywords: digital reproductions, bibliographic description, standards, ISBD(ER), ISBD(NBM), UNIMARC

1 Uvod

Knjižnice koje započinju digitalizaciju građe odabrane iz svojih fondova, osim rada na tehničkim, organizacijskim, pravnim, financijskim i ostalim dijelovima projekta, suočavaju se i s problemima izrade kataložnog opisa digitalnih reprodukcija. Riječ je o vrsti elektroničke građe čija opća svojstva proizlaze iz osobitosti njezinoga digitalnog oblika, a ostala su vezana uz specifičnosti postupka izrade građe kao i namjena reprodukcija određenih ciljevima pojedinih projekata digitalizacije. Svaki projekt digitalizacije specifičan je po broju i vrsti reprodukcija čija izrada zavisi od upotrijebljenog hardvera i softvera, vrste građe koja se digitalizira i predviđena načina korištenja. Podatke o digitaliziranoj građi važno je staviti u kontekst knjižničnog kataloga i uspostaviti veze među zapisima izvornika i reprodukcija kako bi korisnici

dobili uvid u sve pojavne oblike jednog djela čime se ostvaruje funkcija sindetičkog kataloga.

ISBD(ER), kao standard za opis elektroničke građe kojoj pripadaju i digitalne reprodukcije, ne donosi jednoznačan model opisa već odluku prepušta bibliografskim središtima. Također, u standardu nije precizno definiran opis verzija digitalne reprodukcije kao ni navođenje materijalnog opisa verzija. Nije u potpunosti utvrđeno ni navođenje specifičnih napomena u opisu kao što su, primjerice, napomene o uvjetima i pravima korištenja digitalnih reprodukcija i njihovih verzija.

Daljnja pitanja odnose se na izbor formata strojno čitljivog zapisa digitalnih reprodukcija. Na odluku između odabira kojega tradicionalnog formata ili novijih shema za strukturiranje zapisa, tj. metapodataka često utječe vrsta i cilj projekta, vrsta ustanove koja ga provodi, a svakako i sredstva koja pojedini projekti mogu utrošiti na poslove katalogiziranja.

Hrvatske knjižnice čine prve korake u poslovima digitalizacije građe pri čemu se suočavaju i s problemima u postupku obrade digitalnih reprodukcija. Oslanjanje na nacionalna kataložna pravila uvijek je dobar korak u rješavanju problema katalogiziranja čak i kad se radi o građi koja nije obuhvaćena kataložnim pravilima. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga* Eve Verone (u daljnjem tekstu *Pravilnik i priručnik*) donosi jasan konceptualni model opisa faksimilnog pretiska koji se, zbog sličnosti odnosa prema reproduciranom dokumentu, može primijeniti i na opis digitalnih reprodukcija. Stoga je potrebno ispitati njegovu primjenu na opis digitalnih reprodukcija, staviti ga u kontekst drugih modela opisa te se u rješavanju praktičnih problema opisa poslužiti i propisima prikladnih standardnih bibliografskih opisa.

2 Naziv i definicija građe

Prije početka katalogizacije digitalnih reprodukcija treba odgovoriti na pitanje o kakvom je bibliografskom entitetu riječ, a potom odabrati standarde i formate za opis uzevši u obzir specifične zahtjeve određenog projekta ili knjižnice, odnosno namjene digitalne reprodukcije.

Digitalizacija je postupak prijenosa sadržaja, a najčešće i izgleda, građe u digitalni oblik skeniranjem, prijepisom, fotografiranjem ili kojim drugim načinom snimanja.¹ Digitalizirati se može izvornik, što predstavlja tzv. "primarnu" digitalizaciju, ili koji drugi posredan izvor, kad se odvija tzv. "sekundarna" digitalizacija s fotografske ili mikrofilmske reprodukcije izvornika.

Produkt su postupka digitalizacije računalne datoteke ili, rečeno jezikom ISBD(ER)-a, elektronička građa. Način izrade razlikuje tu vrstu elektroničke građe od izvorno digitalne građe (*nativly digital, born digital*). Analogijom s definicijom

¹ U pojedinim se stručnim tekstovima izrazi "digitalizacija" i "skeniranje" koriste kao istoznačnica, a drugim autorima istoznačnicu predstavljaju "digitalizacija" i "projekt digitalizacije" pri čemu "skeniranje" označava samo postupak snimanja i prijenosa građe u digitalni oblik. U manjoj se mjeri koriste i nazivi: *reproduciranje, umnažanje i reformatiranje*.

faksimila, građa izrađena postupkom digitalizacije sadržaja nastalog na drugim medijima može se definirati kao “vjerna reprodukcija nekoga rukopisnog ili tiskanog teksta, crteža, slike ili dr.” pri čemu (digitalni) “faksimil može prikazati izvornik u pravoj veličini, uvećan ili umanjen.”²

Za produkte postupka digitalizacije često se koristi naziv *digitalizirana građa* (*digitized material*) dok se primjerice produkti mikrofilmiranja nazivaju: *mikrofilmske reprodukcije*, *mikrooblici*, *mikrofilm* i dr., a ne *mikrofilmirana građa*. Zbog naglašene sličnosti bibliografskih svojstava digitalnih i mikrografskih reprodukcija, za građu koja se izrađuje postupkom digitalizacije u ovom će se radu koristiti naziv *digitalne reprodukcije*.³

3 Vrste digitalnih reprodukcija

Pri skeniranju, kao jednom od postupaka digitalizacije građe, izrađuju se datoteke koje mogu biti namijenjene pristupu, korištenju i predstavljanju građe, često putem interneta, a posredno i zaštiti izvornika. Mathew Woollard, primjerice, dijeli digitalne reprodukcije na digitalne *surogate* – digitalne reprodukcije visoke kvalitete i digitalne *replike* – datoteke koje mogu biti dodatno uređene, izrađene prijepisom ili im je dodana kakva nova vrijednost.⁴ Podjela koja slijedi i odabrani nazivi digitalnih reprodukcija samo su okvirni jer, kao što je već navedeno, cilj projekta određuje vrste i broj verzija digitalne reprodukcije.⁵

3.1 Digitalna matrica

Prva preslika građe naziva se *digitalna matrica* (*digital master*, *facsimile master*).⁶ To je slikovna datoteka visoke kvalitete, najčešće u formatu TIFF, koja

² Verona, Eva. Priručnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga : prvi dio : odrednice i redalice. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1986. Str. 379.

³ Za produkte digitalizacije koriste se sljedeći nazivi: *kopija*, *pretisak*, *preslika*, *surogat*, *supstitut* ili *namjestak*, *oblik* (u smislu verzije ili inačice), *izdanje* i dr. kojima prethode izrazi “digitalna/digitalni/digitalno.” Tim se nazivima nastoji slikovito prikazati omjer vjerodostojnosti vrsta digitalnih reprodukcija. Nakon stručnog terminološkog razmatranja ti bi izrazi mogli poslužiti u odabiru prikladnih hrvatskih naziva.

⁴ Woollard, Mathew. Digital resources : challenging use or users’ challenges : conference proceedings. // Examining the impact of digitization upon scholarship in the humanities, 7 July 2003. / Institute of Historical Research. <http://www.history.ac.uk/conferences/digitisation2003/woollard.html> (2003-12-12)

⁵ U projektu digitalizacije Nacionalne knjižnice Australije izrađuju se sljedeće vrste datoteka: matrica, druga matrica, *thumbnail* kopija, kopija za pregledavanje, kopija za istraživanje, kopija za tiskanje i interaktivna kopija. Vidjeti: Images for web delivery. <http://www.nla.gov.au/digital/delivery.html> (2003-10-10)

⁶ Naziv *digitalna matrica* ponekad se koristi za građu koja izvorno nastaje u elektroničkom obliku, ali se potom objavljuje u tiskanom ili kojemu drugome elektroničkom obliku. Pritom sama matrica ostaje neobjavljena. U literaturi na hrvatskom jeziku pronalazim i sljedeće nazive: *digitalne master datoteke* (vidjeti: Vrana, Radovan. Digitalni Babilon : utvrđivanje kriterija za vrednovanje kvalitete izgradnje i sadržaja digitalnih zbirki i usluga. // 6. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti

se dodatno ne obrađuje ili sažima.⁷ Jedino slikovne datoteke mogu činiti digitalnu matricu jer (u realno očekivanom stupnju vjerodostojnosti) prikazuju sadržaj i izgled izvornika.⁸

Digitalna matrica može biti proglašena *zaštitnom* ili *arhivskom matricom* (*preservation master*, *preservation surrogat of archival quality*, *surrogate for preservation*) ako je čini slikovna datoteka koja je preslika potpunog izvornika i zadovoljava preporuke za izradu matrice namijenjene zaštiti. Baza podataka Europskog upisnika mikrofilmskih matrica (European Register of Microform Masters - EROMM), koja prihvaća i bibliografske zapise digitalnih reprodukcija, zahtijeva 600 dpi-a kao minimalnu razlučljivost arhivskih matrica.⁹ Zbog veličine datoteke, ali i radi zaštite od neovlaštenog korištenja, digitalna matrica nije prikladna ni namijenjena pregledavanju na korisničkim računalima. Temeljna je namjena digitalne matrice da posluži kao izvor za izradu novih kopija, obrađenih i sažetih verzija reprodukcije izvornika, prikladnih za korištenje i pristup.

3.2 Kopije namijenjene korištenju i pristupu

Iz matrice se izrađuju nove verzije reprodukcije (*izvedene slike* ili *datoteke*) koje osiguravaju čuvanje digitalne matrice građe kao "arhivskog primjerka" koji se dalje ne koristi.

Za verzije nastale iz digitalne matrice koriste se sljedeći nazivi: *korisničke kopije*, *referentne kopije*, *kopije za korištenje*, *kopije za posudbu* ili *kopije za pristup* (*use copy*). Analogijom s mikrofilmskim reprodukcijama, prva se verzija digitalne matrice može nazvati *međukopijom*.¹⁰ *Međukopija* (u uporabi je i naziv *matrica za umnažanje*) najčešće se izrađuje sažimanjem datoteke digitalne matrice u koji drugi format, npr., JPEG. Može biti izrađena bez dodatne obrade ili grafički obrađena, npr., izreznanih ili poravnatih stranica. Služi knjižničnom osoblju za izradu daljnjih kopija ili verzija.

Korisničke kopije izrađuju se prema potrebama određenog projekta. Mogu biti dodatno umanjene i po potrebi grafički obrađene *slikovne datoteke* ili datoteke

suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova / uredila Tinka Katić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2003. Str. 49-61.) i *master-slika* (vidjeti: Zlodi, Goran. Muzejska vizualna dokumentacija u digitalnom obliku : magistarski rad. Zagreb : Filozofski fakultet, 2003.).

⁷ O postupku skeniranja vidjeti opširnije u: Zlodi, Goran. Nav. dj., str. 18.

⁸ Schwartz, Werner. On the importance of recording microforms and digitised versions produced for preservation on the international level, with a focus on standards. http://liber.library.uu.nl/publish/articles/000055/article_content.htm (2003-12-14)

⁹ Standards for surrogates that are to be recorded in the EROMM database. <http://www.eromm.org/standards.htm> (2003-12-14)

¹⁰ U kodiranim podacima za mikrooblike polja 130 u potpolju \$a/9 Presnimka navedene su sljedeće vrste digitalnih reprodukcija: *prva presnimka* (matrica), *tiskana matrica* i *referentne kopije*. Javljaju se i nazivi: *arhivski master-negativ*, *međukopije s mastera* i *pozitiv za korištenje i posudbu*. Vidjeti: IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom / sastavio i uredio Edward P. Adcock u suradnji s Marie-Thérèsom Varlamoff i Virginijom Kremp ; [prevela s engleskoga Koraljka Golub ; uredila i usuglasila s engleskim izvornikom i stručnim nazivljem na području zaštite Tatjana Mušnjak]. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2003. Str. 67.

druge vrste. Zbog svoje veličine, grafičke i druge obrade mogu se jednostavnije koristiti od arhivske matrice (npr., za pregled na zaslonu, izradu prezentacijskih CD-ROM-ova itd., za korištenje, posudbu ili kupnju, za objavu i prijenos putem interneta).¹¹

Kopije za korištenje mogu biti i *tekstovne datoteke* ili *verzije* koje se izrađuju iz slikovnih datoteka primjenom nekog od programa optičkog prepoznavanja znakova. Pokazuju dodatnu funkcionalnost u odnosu na slikovne datoteke radi mogućnosti uređivanja i pretraživanja teksta.¹²

U reprodukcije namijenjene korištenju i pristupu ubrajaju se i *interaktivne datoteke* ili *verzije*. One se izrađuju sažimanjem digitalne matrice ili međukopije prikladnim softverom koji omogućuje interaktivno pregledavanje sadržaja slikovne datoteke uvećavanjem pojedinih dijelova slike.¹³ Najčešće se izrađuju radi prikaza digitalnih reprodukcija građe većih dimenzija ili jedinica kod kojih je važno uvećavanje sitnih detalja (npr., zemljopisne karte, planovi i dr.).

Reprodukcije namijenjene korištenju i pristupu služe i posrednoj zaštiti izvornika jer smanjuju njegovo korištenje i oštećivanje. Korisnik može pregledom i usporedbom većeg broja slika na zaslonu, čak i veoma umanjenih datoteka niske razlučljivosti (tzv. *thumbnail* slike), pronaći samo traženu jedinicu i potom naručiti njezin izvornik.

4 Odabir modela opisa digitalnih reprodukcija

Katalogiziranje digitalne reprodukcije knjige, rukopisa, zemljopisne karte ili novina započinje odabirom modela za opis reprodukcije te rješavanjem problema opisa njezinih verzija. Pri odabiru modela opisa postavlja se pitanje predstavlja li digitalna reprodukcija zasebnu bibliografsku jedinicu, tj. novo izdanje djela koje zahtijeva i izradu zasebne kataložne jedinice ili je ona samo zaštitna ili korisnička kopija izvornika koju je dovoljno opisati u zapisu izvornika (u napomenama ili čak samo na razini podataka o fondu). Iako se može činiti da opisanu dvojbu rješava model opisa faksimilnih pretisaka i mikrooblika, modeli opisa primijenjeni u aktualnim projektima digitalizacije uvjeravaju nas u suprotno.¹⁴ Razlog su tome razlike u kataložnim pravilima, odnosno njihovim interpretacijama,¹⁵ praksi knjižnica u

¹¹ Zlodi, Goran. Nav. dj.

¹² U ovom se radu prije svega razmatra građa koja je nastala prijenosom tekstualne ili vizualne, tiskane ili rukopisne građe u digitalni oblik uporabom skenera ili digitalnih kamera. Nije obuhvaćen prijenos zvučne, filmske i dr. građe u digitalni oblik, premda se načelno rješenje izrade kataložnog opisa u prikazanom modelu može primijeniti i na tu vrstu građe.

¹³ Takav je softver GeoExpress, poznat i po ranijem nazivu MrSid.

¹⁴ Copeland, Ann. Works and digital resources in the catalog : electronic versions of Book of Urizen, The Kelmscott Chaucer and Robinson Crusoe. // Cataloging and classification quarterly 33, 3-4(2002), 171.

¹⁵ Drugo izdanje Anglo-američkih kataložnih pravila (Anglo-American cataloguing rules – AACR2) u 11. poglavlju propisuje izradu zasebne kataložne jedinice za mikrofilmsku reprodukciju pa se ti propisi analogijom mogu prenijeti i na opis reprodukcija. Kongresna knjižnica u Washingtonu takav način opisa ne smatra praktičnim za korisnike i knjižničare pa podatak o mikroobliku i digitalnoj reprodukciji unose u zapisu izvornika. Vidjeti dokument Kongresne knjižnice: Draft interim guidelines for cataloging electronic resources. http://lcweb.loc.gov/catdir/cpsol/dcmb19_4.html (2004-02-04)

udovoljavanju korisničkim potrebama i korištenju raspoloživog knjižnično-informacijskog sustava, te specifičnim zahtjevima, pa čak i raspoloživim financijskim sredstvima pojedinih projekata digitalizacije.

Aktualnost problema potvrđuje rasprava o modelu opisa digitalnih reprodukcija u okviru Prvoga međunarodnog sastanka stručnjaka za izradu Međunarodnih kataložnih pravila (International Meeting of Experts on an International Cataloguing Code – IME ICC) održanog u Frankfurtu od 28. do 30. srpnja 2003.¹⁶ Razmatrajući opis više pojava oblika jednog djela, stručnjaci su se u načelu složili da se za svaki oblik izrađuje poseban zapis, ali da se dopusti i mogućnost navođenja podatka o reprodukciji u zapisu izvornika.

Razlike u opisu više pojava oblika jednog djela rezultat su pomanjkanja jednoznačnoga međunarodnog standarda koji bi bibliografska središta primjenjivala pri kataložnoj obradi izvornika i reprodukcija.

ISBD(G) preporučuje nacionalnim bibliografskim središtima da pri opisivanju građe koja je dostupna u više pojava oblika, izlaznih medija ili prikaznih formata izrade zasebne bibliografske zapise za svaki pojava oblik, izlazni medij ili prikazni format, ali se mogu odlučiti i za druge načine opisa zavisno od potreba knjižnice i korisnika kataloga.¹⁷ Na određeni način i ISBD(ER) potiče raznolikost odluka što ne ide u prilog namjeni ISBD-a kao standarda za međunarodnu razmjenu bibliografskih zapisa.¹⁸

Razmatrajući opis digitalnih reprodukcija stare građe u kontekstu rješenja koje nudi IFLA-ina studija *Functional requirements for bibliographic records*, Tinka Katić ukazuje da digitalna reprodukcija (kao i mikrografska) predstavlja novo izdanje, tj. novi pojava oblik djela koji zahtijeva izradu novoga bibliografskog zapisa.¹⁹

4.1 Katalogizacija faksimilnog pretiska

Kao što je već spomenuto, *Pravilnik i priručnik* donosi jasne propise o opisivanju novih izdanja, otisaka i faksimilnih pretisaka pri čemu reprodukcija, tj. drugi pojava oblik djela predstavlja novo izdanje i zahtijeva izradu zasebne kataložne jedinice. "Faksimilni pretisak ili drugi pretisak (reprint) koji je tiskan pomoću tiskovnih ploča, izrađen fotomehaničkim, fotolitografskim ili drugim kojim postupkom prema slogu nekoga starijega izdanja, smatra se novim izdanjem".²⁰ Za

¹⁶ IME ICC : report of the 1st Meeting, Frankfurt, Germany, July 28-30, 2003 / reported by Barbara B. Tillett. http://www.ddb.de/news/pdf/ime_icc_report_berlin.pdf (2003-10-02)

¹⁷ ISBD(G) : General international standard bibliographic description : draft for world wide review / recommended by the IDBD Review Group. 2003 revision.

¹⁸ ISBD(ER) : Međunarodni standardni bibliografski opis elektroničke građe : prerađeno izdanje ISBD(CF)-a : Međunarodnoga standardnoga bibliografskog opisa računalnih datoteka / preporučila Radna grupa za pregled ISBD(CF)-a ; s engleskog prevele, hrvatske primjere odabrala i izradile Tanja Buzina i Sofija Klarin. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2001.

¹⁹ Katić, Tinka. Digitalizacija stare građe. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 46, 3-4(2003), 41.

²⁰ Verona, Eva. Pravilnik i priručnik, str. 192.

faksimilni se pretisak izrađuje samostalni bibliografski zapis i u napomeni/napomenama upućuje na izvornik.

Elementi opisa pretiska razlikuju se od elemenata opisa izvornika, počevši od podatka o izdanju, ponekad i stvarnog naslova (koji, primjerice, u opisu faksimila može biti skraćen ili izmijenjen ako se faksimilnom pretisku dodaje nova naslovna stranica), podataka o odgovornosti koji se odnose na faksimilno izdanje, podatka o izdavanju, materijalnom opisu, napomenama koje se odnose na izradu pretiska i dr. Većina propisa *Pravilnika i priručnika*, kao i ISBD(M)-a, koji se odnose na opis faksimila mogu se primijeniti na opis digitalnih reprodukcija.

4.2 Katalogizacija mikrografskih reprodukcija

Za opis mikrooblika koji predstavljaju reprodukciju kojega drugog djela primjenjujemo propise ISBD(NBM)-a. Ti propisi slijede prikazani model opisa faksimila. Opis mikrooblika nije izravno obuhvaćen propisima *Pravilnika i priručnika*,²¹ ali ga Eva Verona spominje u radu iz 1977.²² u kojem pojašnjava opći model opisa reprodukcija: "Kad se neka jedinica bibliotečne građe reproducira na sredstvu koje je različito od onoga od kojega je izvorno bila izrađena, za opis reprodukcije bit će mjerodavno novo sredstvo. To znači da se tiskana publikacija snimljena na mikrofilmu opisuje prvenstveno kao mikrofilm, to jest prema ISBD(NBM)-u, a podaci koji karakteriziraju izvornu publikaciju bilježe se u napomenama. Iako je takav postupak u skladu s međunarodnim dogovorom, ipak se nameće pitanje je li on u svakom slučaju za korisnika najpovoljniji".²³

5 Odabir formata zapisa digitalnih reprodukcija

Istraživanje Jutte Reed-Scott provedeno u američkim knjižnicama 1999. odnosilo se na odabir formata zapisa u projektima digitalizacije.²⁴ Rezultati pokazuju da se, najčešće zbog nedostatka vremena i visokih troškova katalogiziranja, uglavnom ne izrađuju kvalitetni zapisi u formatu MARC 21, već se primjenjuju drugi pristupi opisivanju građe. U brojnim se projektima građa

²¹ Hrvatska kataložna praksa nema puno iskustva s katalogizacijom mikrofilmova. Primjerice, tek je 2002. godine u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici započela katalogizacija mikrofilmskih reprodukcija novina.

²² Verona, Eva. Upute za međunarodni standardni bibliografski opis bibliotečne građe : (Program Međunarodne federacije bibliotekarskih društava i ustanova) // 2. jugoslavensko savjetovanje o primjeni kompjutera u bibliotekama, Zagreb, 28-30. ožujka 1977. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1977. (Izdanja Hrvatskoga bibliotekarskog društva ; knj. 15). Str. 86-87.

²³ Problem na koji ukazuje E. Verona razmatran je i na Konferenciji o bibliografskom nadzoru za novi milenij u Kongresnoj knjižnici u Washingtonu 2000. godine (Bicentennial Conference on Bibliographic Control for the New Millennium) kad je zaključeno da je za opisivanje različitih pojava oblika potrebna izrada zasebnih zapisa, a za prikaz podataka skupni prikaz takvih zapisa radi korisnika.

²⁴ Reed-Scott, Jutta. Cataloging of resources digitized for preservation. <http://www.arl.org/spec/249fly.html> (2003-24-04)

opisuje primjenom formata Dublin Core,²⁵ a u nekima se zapisi izrađuju na razini digitalne zbirke²⁶ ili posredno pomoću arhivskih obavijesnih pomagala (*finding aids*).²⁷ Troškove katalogiziranja dodatno povećava i izrada administrativnih i strukturalnih podataka o građi prema standardima za dugoročnu zaštitu elektroničke građe.²⁸ Tradicionalni formati za strojno čitljivo katalogiziranje (MARC 21, UNIMARC i dr.) nastoje pratiti zahtjeve opisa novih vrsta elektroničke građe, uključujući i digitalne reprodukcije.

Format UNIMARC nudi više mogućnosti opisa čime podržava različite modele opisa. Modeli opisa reprodukcija detaljno su prikazani u *Smjernicama za uporabu formata UNIMARC za opis mikrooblika*.²⁹ Uzevši u obzir različita kataložna pravila, Smjernice nude više mogućnosti navođenja podataka o reprodukcijama. Reprodukcijska se može opisati u zasebnom zapisu koji je kopija zapisa izvornika s napomenom o reprodukciji i/ili vezom prema izvorniku (modeli 1.1.0 i 1.2), u napomeni koja se navodi u zapisu izvornika (model 1.1.1) ili u zasebnom zapisu reprodukcije s napomenom o izvorniku i/ili vezom prema izvorniku (modeli 2.1 i 2.2).³⁰

Kada se reprodukcija opisuje u zasebnom zapisu, koriste se polja formata UNIMARC namijenjena navođenju napomena o izvorniku i reprodukciji (324 Napomena o izvorniku, 325 Napomena o reprodukciji) te polja za povezivanje zapisa izvornika i reprodukcije u bloku 4-- (455 Reprodukcijska publikacija i 456 Reproduciranje kao). U trećem osuvremenjenom izdanju drugog izdanja *Priručnika za UNIMARC: bibliografski format* polje 135 Polje kodiranih podataka: Elektronička građa prošireno je kodovima o svojstvima, vrsti i namjeni digitalnih reprodukcija. Kodirani podaci mogu poslužiti osnovnim potrebama za dugoročnu zaštitu jedinice,³¹ ali i korisnicima kataloga ponuditi uvid u vrstu, tj. kvalitetu digitalnih reprodukcija opisanih u zapisu jer, među ostalim, sadrže informacije o vrsti elektroničke građe, podatak o boji i zvuku jedinice, dubini boje reprodukcije, stupnju sažimanja, kvaliteti prijenosa u digitalni oblik i dr. Primjerice, u višejezičnom skupnom katalogu EROMM-a, kodirani se podaci polja 135 automatski prevode i u prikazu podataka ispisuju na engleskom jeziku kako bi korisnici kataloga, tj. upisnika imali jasan uvid o kakvoj je vrsti reprodukcije riječ.

²⁵ Opširnije o primjeni sheme Dublin Core za opis digitalizirane građe vidjeti: Cromwell-Kessler, Willy. Dublin Core metadata in the RLG information landscape. // D-lib magazine, December 1997. <http://www.dlib.org/dlib/december97/12cromwell-kessler.html> (2003-02-28)

²⁶ Vidjeti članak: Dunsire, Gordon. Razvoj sheme relacijske baze podataka za opise na razini zbirke u Škotskoj mreži zbirke SCONE, objavljen u ovom zborniku.

²⁷ Reed-Scott, Jutta. Nav. dj.

²⁸ Razmatranje takve vrste opisa digitalizirane građe nije cilj ovog rada. O tome vidjeti: Willer, Mirna. Metapodaci za dugoročnu zaštitu elektroničke građe. // 5. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova / uredile Mirna Willer i Tinka Katić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2002. Str. 55-69.

²⁹ Guidelines for using UNIMARC for microforms. <http://www.ifla.org/VI/3/p1996-1/guid2.htm> (1999-05-01)

³⁰ Isto, str. 7.

³¹ Vidjeti: Willer, Mirna. Nav. dj.

Kao pomoć pri izradi bibliografskih zapisa digitalnih reprodukcija mogu se upotrijebiti *Smjernice za uporabu formata UNIMARC za opis elektroničke građe*.³²

6 Opis verzija digitalnih reprodukcija

Bibliografsko središte može odlučiti o tome želi li verzije digitalne reprodukcije opisivati u jednome bibliografskom zapisu ili za svaku verziju izraditi poseban bibliografski zapis.³³ Izrada zasebnih bibliografskih zapisa za verzije dodatno povećava opseg poslova katalogizacije pa se takav postupak izbjegava, a podatak o postojanju verzija često navodi samo u napomenama ili na razini podatka o fondu.

Specifičnost je ove vrste građe da pojedine verzije reprodukcije mogu biti pohranjene na prijenosnom nositelju (jedne vrste ili različite), tj. opisuju se kao mjesno dostupna građa, a jedna se verzija objavljuje na internetu ili u mjesnoj mreži knjižnice te opisuje kao daljinski dostupna građa. Nije neobično da se u zapisima digitalnih reprodukcija opisuje samo daljinski dostupna verzija dok se podaci o digitalnoj matrici i korisničkim kopijama opisuju u drugim sustavima – bazama podataka o digitaliziranoj građi.

6.1 ISBD(ER)

Kad bibliografsko središte odluči opisivati više verzija digitalne reprodukcije u jednome bibliografskom zapisu, mogu se primijeniti preporuke iz Uvodnih napomena ISBD(ER)-a o navođenju materijalnog opisa građe koja je dostupna u više pojavnih oblika, izlaznih medija ili prikaznih formata. Podaci o verzijama mogu se navesti u istom ili zasebnom retku materijalnog opisa. Primjeri iz ISBD(ER)-a odnose se na navođenje podataka o različitim materijalnim nositeljima.

Primjer

- . – 1 optički disk, 3 diskete, 1 priručnik

Primjer

- . – 1 optički disk (CD-ROM) : sa zvukom, u bojama ; 12 cm
- . – 3 diskete : sa zvukom, u bojama ; 9 cm
- . – 1 priručnik (123 str.) ; 20 cm

U ISBD(ER)-u nije pojašnjen opis verzija na istim izlaznim medijima, a različitim prikaznim formatima, tj. ne navodi se primjer kako opisati različite verzije koje su pohranjene na materijalnim nositeljima iste vrste ili dostupne na mreži. Primjerice, dvije verzije digitalne reprodukcije (matrica i korisničke kopije) mogu biti pohranjene

³² Smjernice za uporabu formata UNIMARC za opis elektroničke građe / prevela i hrvatske primjere izradila Sofija Klarin. <http://www.nsk.hr/e-izdanja/421118093.htm> (2003-11-01)

³³ ISBD(ER), str. 13.

na nositelju jedne vrste (npr., CD-ROM-u ili DVD-u), a jedna verzija dostupna na internetu. Opis više verzija pohranjenih na istoj vrsti medija stvar je interpretacije primjene standarda.³⁴ Ako bi se model prikazan u primjeru primijenio na opis verzija u jednome bibliografskom zapisu reprodukcije, podaci o verzijama mogu se navesti u istom ili zasebnom retku materijalnog opisa.³⁵ Kako ISBD(ER) ne nudi mogućnost navođenja vrste sadržaja u materijalnom opisu, korisnik ne dobiva jasnu sliku o verzijama, stoga kao izvor propisa za opis verzija može poslužiti ISBD(NBM) u dijelu koji se odnosi na materijalni opis mikrografskih reprodukcija.

6.2 ISBD(NBM)

Kao što je spomenuto, mikrografske su reprodukcije slične digitalnima: obje vrste građe ne mogu se koristiti bez posebne opreme, obično se izrađuje više verzija reprodukcija izvornika za različite namjene, a nalazimo određene sličnosti i u svojstvima i namjeni takvih reprodukcija. Njihove razlike proizlaze iz funkcionalnosti njihovih medija, što se osobito ogleda u dostupnosti digitalnih reprodukcija većem broju korisnika putem mreže, dok se kao prednost mikrofilma ističe njegova provjerena dugovječnost.

Razlike su uočljive i u pojedinim elementima opisa. Primjerice, u opisu elektroničke građe dokumentiraju se zahtjevi sustava, dok se u opisu mikrofilmske reprodukcije ne navode podaci o opremi. Važnije je u kontekstu opisa verzija da ISBD(NBM) u navođenju pojedinosti o materijalnom opisu mikrooblika dopušta navođenje vrste, a time posredno i verzije, mikrofilmske reprodukcije u Skupini 5 Materijalni opis (član 5.2.2).

Primjer

. – 1 kolut mikrofilma : dijazo

Napomena: Dijazo-film služi za izradu međukopije s mastera.

Osim toga, prema ISBD(NBM)-u navodi se i omjer smanjivanja slike kad se taj omjer ne uklapa u standardne granice (član 5.2.3.1) i kad se omjer ne može točno odrediti (član 5.2.3.2).

Primjeri

. – 1 kolut mikrofilma : dijazo, 14 x

. – 3 prozirna mikrolistića : krajnje veliko smanjenje

Ujednačivanjem propisa oba standarda pomoglo bi se definiranju opisa verzija za bibliografska središta koja verzije (mikrografskih ili digitalnih reprodukcija) opisuju u jednome bibliografskom zapisu. Primjenom propisa Skupine 5 ISBD(ER)-a na opis mikrografskih reprodukcija omogućilo bi se navođenje više vrsta, tj. verzija

³⁴ Definiranje opisa verzija u Pilot-projektu digitalizacije građe Nacionalne i sveučilišne knjižnice pokazalo se najvećim problemom.

³⁵ Vidjeti detaljnije ISBD(ER), str. 82-83.

mikrooblika u jednom zapisu, a primjena propisa Skupine 5 ISBD(NBM)-a omogućila bi navođenje pojedinosti o verzijama u materijalnom opisu digitalnih reprodukcija. Na taj bi se način osigurao pregledniji materijalni opis više verzija reprodukcija kad se one opisuju u jednome bibliografskom zapisu.

6.3 Bibliografski format UNIMARC

Navođenje podataka o različitim verzijama u jednome bibliografskom zapisu omogućuje ponovljivo polje 215 Materijalni opis, a opis verzija u jednom zapisu podržava i ponovljivost polja 135 Polje kodiranih podataka: Elektronička građa čime se za svaku verziju mogu navesti primjereni kodirani podaci.

7 Katalogizacija digitalnih reprodukcija u Pilot-projektu digitalizacije građe Nacionalne i sveučilišne knjižnice

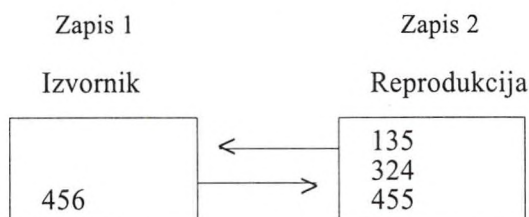
Kada je krajem 2001. u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici započeo Pilot-projekt digitalizacije građe, jedan od važnih zadataka bilo je postavljanje modela opisa digitalnih reprodukcija, tj. digitalnih matrica i korisničkih kopija. Model je nastao na temelju odluke da se digitalne reprodukcije opisuju u katalogu Knjižnice i da se bibliografski zapisi, kao i za sve druge vrste knjižnične građe, izrađuju u skladu s propisima ISBD-a i nacionalnih kataložnih pravila te da se za izradu strojno čitljivog zapisa koristi format UNIMARC.

Digitalne se reprodukcije opisuju ponajprije kao elektronička građa prema propisima ISBD(ER)-a, a elementi opisa specifični za određenu vrstu sadržaja reproducirane građe preuzimaju se iz drugih ISBD-a, prikladnih za određenu vrstu građe (npr., ISBD(CM) za zemljopisne karte, ISBD(PM) za tiskane muzikalije i dr.).³⁶

Odlučeno je da se za opis digitalne reprodukcije izrađuje poseban zapis koji pomoću polja bloka 4-- upućuje na zapis izvornika (Slika 1) te da se u istom zapisu opisu sve verzije izrađenih digitalnih reprodukcija. Temeljem tako definiranog zapisa knjižničari i korisnici imaju uvid u sve pojavne oblike određenog djela i dostupne verzije građe koja je digitalizirana. U tu je svrhu doraden knjižnično-informacijski sustav CROLIST i omogućena izrada zapisa reprodukcije kopiranjem zapisa izvornika te unosom dodatnih polja za opis reprodukcije.

³⁶ Prema ISBD(ER)-u, bibliografsko središte može samostalno donijeti odluku o načinu opisa građe s različitim svojstvima. Preporučuje se da bibliografska središta najprije u potpunosti primijene propise ISBD(ER)-a, a zatim, ako je potrebno, i propise drugih ISBD-a. Na isto upućuje i Radna grupa za pregled ISBD-a IFLA-ine Sekcije za katalogizaciju. Vidjeti: Treatment of publications in multiple formats : initiated by the IFLA Section on Cataloguing ISBD Review Group. <http://www.ifla.org/VII/s13/pubs/multiplefrm.htm> (2002-11-03). Međutim, u nacrtu prerađenog izdanja ISBD(ER)-a ta je preporuka izmijenjena u korist prednosti primjene drugih ISBD-a, a zatim ISBD(ER)-a. Možda se takvim pristupom ukazuje na to da ISBD(ER) preuzima ulogu svojevrsnog ISBD(G)-a za elektroničku građu koji donosi opće propise za opis, a posebnosti svake vrste građe u elektroničkom obliku obuhvaćene su standardima za pojedinu vrstu građe.

Mogućnost kopiranja zapisa štedi vrijeme katalogizatora jer se kopirani zapis reprodukcije samo dorađuje odgovarajućim podacima.

Slika 1. Model opisa digitalnih reprodukcija u formatu UNIMARC

Odlučeno je da se za sada elementi materijalnog opisa više verzija digitalne reprodukcije navode primjenom propisa ISBD(ER)-a i ISBD(NBM)-a. Svaka se verzija opisuje u zasebnom retku materijalnog opisa (koristi se ponovljivo polje 215 UNIMARC-a).

Primjer

215 ## \$a 3 optička diska (CD-ROM)

\$c arhivska matrica

\$d 12 cm

215 ## \$a 1 optički disk (CD-ROM)

\$c korisnička kopija

\$d 12 cm

215 ## \$a Mrežna verzija

Napomena: U jednom zapisu opisane su tri verzije digitalne reprodukcije.

U skladu s tom odlukom, navodi se i ponovljivo polje 135 Polje kodiranih podataka: Elektronička građa za svaku verziju digitalne reprodukcije.

Primjenjujući propise ISBD(NBM)-a, materijalni se opis može dalje proširiti i drugim materijalnim pojedinostima, npr., podacima o omjeru umanjavanja za međukopije i korisničke verzije ili formatu datoteke koji također govori o stupnju sažimanja. Ako je potrebno, podaci o veličini datoteka mogu se dodatno navesti u napomeni.³⁷

Osim navođenja elemenata opisa uobičajenih za opis elektroničke građe (npr., Napomena o zahtjevima sustava, Napomena o načinu pristupa, Opća oznaka građe koja se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici navodi u zapisima elektroničke građe i sl.), definirani su i pojedini elementi opisa specifični za digitalne reprodukcije.

U zapisu reprodukcije u Napomeni o bibliografskoj povijesti djela navodi se podatak o izdanju izvornika i signaturi primjerka koji je digitaliziran. Ako je

³⁷ Korisnicima je važan podatak o svojstvima digitalnih reprodukcija. Primjerice, nakladnici žele znati mogu li određenu fotografiju dobiti u kvaliteti prikladnoj za tisak, a osobi koja pristupa i pregledava datoteke putem interneta koliko će vremena biti potrebno za prijenos podataka mrežom.

digitaliziran samo jedan od više primjeraka u fondu, uz signature se navodi i podatak o primjerku.³⁸

Primjeri

324 ## \$a Digitalna reprodukcija izd. iz 1650.; S-JZ-XVII-23

324 ## \$a Digitalna reprodukcija izd. iz 1522.; RIIC-8o-100 primj. b

Uvjeti korištenja građe navode se u polju 333 Napomena o korisnicima kojima je namijenjena publikacija.³⁹ Sadržaj te napomene usklađen je s odlukom Knjižnice o načinu pristupa i uvjetima korištenja digitalnih reprodukcija iz Pilot-projekta, a u budućnosti će se usklađivati prema vrstama projekata i građe koja će biti digitalizirana te sukladnim pravima pristupa.

Primjer

333 ## \$a Samo za osobnu uporabu i istraživački rad; reproduciranje zabranjeno; izrada dig. i tisk. reprodukcija na zahtjev

Polje 336 Napomena o vrsti elektroničke građe može se koristiti za opis vrste i opsega datoteke/datoteka pojedine verzije kada se takvi podaci ne navode u materijalnom opisu, odnosno kad reprodukcija ima samo jednu verziju.

Primjer

336 ##\$a Vrsta datoteke: digitalna matrica

336 ##\$a Vrsta datoteke: arhivska matrica (90 MB)

U istom se polju može navesti i podatak o razlučljivosti i formatima digitalnih reprodukcija.⁴⁰

Primjer

336 ## \$a Izvornik digitaliziran u razlučljivosti 300 dpi-a u formatu TIFF; korisničke kopije u formatu JPEG

Tijekom rada na projektu izrađen je i dokument koji opisuje model i definira elemente opisa digitalnih reprodukcija prema navedenim standardima i odlukama.⁴¹

³⁸ Odlučeno je da se u napomeni ne navode potpuni podaci o izdavanju ili o tiskanju izvornika kako za pretpisak starijih publikacija propisuje član 236/8 Pravilnika i priručnika jer je uvid u zapis izvornika dostupan pritiskom miša na poveznicu u polju 455.

³⁹ Polje 333 Napomena o korisnicima kojima je namijenjena publikacija odabrano je kao najprikladnije za navođenje podataka o uvjetima korištenja digitalizirane građe.

⁴⁰ Za navođenje podataka o tehničkim svojstvima reprodukcije uporište nalazimo u Pravilniku i priručniku čiji član 236/8 upućuje da "u kataložnim opisima faksimilnih pretpisaka (...) u napomeni treba bilježiti i druge značajne podatke o izvorniku, podatke o posebnoj tehnici upotrijebljenoj pri izradbi pretpiska i podatke o izdavanju i/ili o tiskanju izvornika."

⁴¹ Klarin, Sofija. Upute za katalogiziranje digitalnih reprodukcija. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2003. (radna inačica)

Odabrani model opisa digitalnih reprodukcija testiran je na uzorku građe Pilot-projekta, a konačnu će ocjenu dobiti nakon primjene na većem broju zapisa građe koja će se digitalizirati u Projektu digitalizacije građe Nacionalne i sveučilišne knjižnice u 2004. godini.⁴²

8 Otvoreno pitanje: opis necjelovitih reprodukcija izvornika

Model opisa digitalnih reprodukcija analiziran je na temelju cjelovitih reprodukcija izvornika. Međutim, u knjižnicama se radi predstavljanja samo odabranog dijela fonda, a ponekad i zbog smanjenja troškova projekta digitalizacije, provodi digitalizacija samo dijelova publikacija, tj. izrađuju *necjelovite reprodukcije izvornika*. Takve necjelovite reprodukcije mogu činiti naslovne stranice, sadržaj, sažeci, ilustracije, table i dr., a kod starije građe mogu se snimati samo odabrani dijelovi sadržaja, npr., iluminacije, zapisi na marginama ili neke vanjske osobitosti primjerka kao što su uvez, kopče uveza i sl.

Problem opisa necjelovitih reprodukcija može se ponajprije definirati kao problem opisa sadržajno samostalnih, a bibliografski nesamostalnih radova, odnosno kao problem opisa izvadaka, odsječaka ili ulomaka djela. Granularnost ili fragmentiranost, kao opće svojstvo elektroničke građe, potiče na preispitivanje prikladne dubine opisa digitalizirane građe. Knjižnice su suočene s pitanjem "što je bibliografska jedinica u digitalnom kontekstu?"⁴³ i je li potrebno izrađivati dodatne zasebne zapise za necjelovite reprodukcije, tj. za jedinice koje su se tradicionalno katalogizirale u okviru jedne bibliografske jedinice.⁴⁴ Što je bibliografski samostalna jedinica s obzirom da se bilo koji ulomak građe može digitalizirati, pohraniti, prikazati zajedno s drugim sličnim ulomcima ili koristiti kao zasebni entitet? Na temelju kojih kriterija odlučiti koji entitet predstavlja bibliografsku jedinicu?

Aleksandra Horvat pojašnjava postupke utvrđivanja bibliografskih jedinica i izrade kataložnih jedinica te ukazuje da neki rad postaje samostalnom jedinicom ovisno o potrebama kataloga, odnosno bibliografskoj politici knjižnice.⁴⁵ Trebaju li se *digitalni ulomci* opisati kao svojevrsni "poseban otisak"? Što oni znače izvan konteksta matične publikacije i kakvu informaciju daju korisniku? Kako ih povezati sa zapisom matične publikacije na drukčijem mediju? Pitanja se dalje proširuju na ulogu knjižničara i funkciju knjižničnog kataloga.

Jedan je od realnijih pristupa rješenju tog problema razlikovanje jedinica koje se inače opisuju kao sadržajno samostalni radovi (npr., zemljopisne karte iz atlasa, članci u časopisu i dr.) i dijelova jedinica koje se tradicionalno samostalno

⁴² Testni zapisi digitalizirane građe mogu se pogledati u katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice pretraživanjem po naslovu Pilot-projekt digitalizacije građe.

⁴³ Vidjeti tekst Gunille Jonsson za spomenuti sastanak International meeting of experts on an International cataloguing code – IME ICC. http://www.ddb.de/news/pdf/papers_jonsson.pdf (2003-04-26)

⁴⁴ Reed-Scot, Jutta. Nav. dj., str. 3.

⁴⁵ Horvat, Aleksandra. Abecedni katalog i autorstvo. Rijeka : Benja, 1995. Str. 34-35.

ne opisuju, a koji su i manjeg opsega (npr., sažetak, stranica sa sadržajem jedinice, naslovna stranica ili stranice na kojima se nalaze osobitosti bitne za određeni primjerak, npr., potpisi prethodnih vlasnika, uvez, oštećenja pojedinih listova i sl.).

Digitalne reprodukcije sadržajno samostalnih radova mogle bi se opisivati poput posebnog otiska, odnosno sastavnice ili analitičke jedinice u zasebnim kataložnim opisima. Takvi bi se zapisi mogli povezati na zapis izvornika, tj. matičnu publikaciju.

Za opis digitaliziranih dijelova publikacije koji su opisani samo u napomenama (npr., Napomena o opisivanom primjerku) prihvaćeno rješenje nalazimo u formatu UNIMARC. Prema dopunama formata UNIMARC u petoj nadopuni drugog izdanja *Priručnika za UNIMARC: bibliografski format*, pojedina polja napomena sadrže potpolje \$u koje se koristi za navođenje URL-a.⁴⁶ Tako se korisnik, putem poveznice koja se ispisuje uz napomenu, upućuje na digitalnu reprodukciju koja ilustrira ili pojašnjava sadržaj napomene.

Primjer

- 316 ## \$a Uvezan u bijelu kožu
 \$5 NSB, RIIC-80-100 primj. b
 \$u <http://nscrolist.nsk.hr/judita/uvez.html>
 317 ## \$a Na vrhu nasl. str. glagoljski zapis
 \$u <http://nscrolist.nsk.hr/knjiga1/nasl-str.html>
 320 ## \$a Bibliografija Tina Ujevića: str. 176-178
 \$u <http://nscrolist.nsk.hr/ujevic/bibliografija.html>
 Napomena: Adrese u primjerima izmišljene su.

Dodatna se pitanja odnose na opisivanje više sadržajno samostalnih radova istog autora, raznih autora ili anonimnih djela bez zajedničkoga nadređenoga stvarnog naslova pohranjenih radi lakšeg korištenja na jednome materijalnom nositelju, npr., sto reprodukcija zemljopisnih karata na jednom DVD-u. Ne ulazeći detaljnije u razmatranje treba li jedinici pristupiti kao opisu antologije ili ne, valja napomenuti da temeljni problem opisa uzrokuje činjenica da materijalni nositelj digitalnih reprodukcija nije (nakladnička) konstanta već uobičajen i potreban postupak prijenosa građe na druge medije radi zaštite sadržaja građe, kao npr. migracija datoteka s CD-ROM-a na DVD ili u digitalni arhiv. I opisivanje digitalnih reprodukcija potvrđuje iznimnu povezanost procesa katalogizacije elektroničke građe s postupcima njezine zaštite.

⁴⁶ U slučaju ovakvog načina opisivanja ostaje upitnim kako bi se opisivale verzije digitalnih reprodukcija takvih dijelova, stoji li takav način opisa u suprotnosti s prikazanim modelom opisa reprodukcija u zasebnim zapisima (i navođenjem svih potrebnih podataka o reprodukciji), tj. koji bi dio knjižničnog sustava vodio brigu o opisu verzija necjelovitih reprodukcija.

9 Zaključak

Model i elementi kataložnog opisa za reprodukcije građe na drugom mediju koji propisuje *Pravilnik i priručnik* mogu poslužiti za definiranje istih za opis digitalnih reprodukcija. Digitalne se reprodukcije opisuju uporabom ISBD(ER)-a i ISBD-a prikladnih za određenu vrstu građe. Za izradu elemenata opisa koji se odnose na specifičnosti reprodukcije mogu poslužiti i propisi za opis mikrooblika ISBD(NBM). Govoreći o korištenju više ISBD-a za opis građe, Eva Verona ističe: "Potreba da se u praksi često po dvije ili više uputa za ISBD upotrebljava zajedno, za izradbu jednog opisa, jasno ukazuje na to da te upute nisu i ne smiju biti dokumenti koji su posve neovisni jedni o drugima, već dokumenti koji su među sobom povezani tako usko da tek zajedno tvore zaokruženu cjelinu. A ta uska povezanost dokazuje da upute moraju biti što je više moguće kompatibilne".⁴⁷

S aspekta dugoročne zaštite građe, iznimno je važna izrada zasebnih bibliografskih zapisa za izvornik i digitalnu reprodukciju jer omogućuje preglednije navođenje podataka o materijalnim i tehničkim pojedinostima reprodukcije, podacima o pravima i uvjetima korištenja građe te kodiranim podacima potrebnim za dugoročnu zaštitu.

S aspekta upravljanja kataložnim zapisima u bazi podataka, izrada zasebnih zapisa omogućuje kvalitetnije pretraživanje zapisa s prikladnim kodiranim podacima kao i korištenje zapisa u sustavima kooperativne katalogizacije. Osim toga, zasebni bibliografski zapisi digitalnih reprodukcija mogu se razmjenjivati ili prenijeti (u istom ili drugom formatu) u koju drugu bazu podataka (npr., bazu koja sadrži samo zapise elektroničke građe). Moguće je i pobiranje podataka protokolima za pobiranje metapodataka (npr., Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting - OAI-PMH).⁴⁸ Jednostavniji prikaz podataka za korisnike i lakše pronalaženje svih pojava oblika djela moglo bi se riješiti skupnim prikazom zapisa.

U skladu s propisima ISBD(ER)-a, zapis digitalne reprodukcije može sadržavati opis više verzija reprodukcije premda se mogu izraditi i samostalni zapisi za verzije. Odluku o opisu verzija digitalnih reprodukcija, kao i drugim elementima opisa koji nisu obuhvaćeni nacionalnim kataložnim pravilima, valjalo bi donijeti u suglasnosti ustanova koje se bave katalogizacijom digitalnih reprodukcija, prikladnih stručnih tijela i stručnjaka za katalogizaciju.

Kako se projekti digitalizacije budu razvijali, pojasnit će se granice između pojedinih vrsta opisa digitalnih reprodukcija, između elemenata opisa važnih korisnicima i knjižničarima, tj. utvrdit će se odnos deskriptivnih i drugih vrsta podataka u knjižničnim katalozima, digitalnim arhivima ili drugim sustavima za upravljanje digitalnom građom.

⁴⁷ Verona, Eva. Upute za međunarodni standardni bibliografski opis bibliotečne građe : (Program Međunarodne federacije bibliotekarskih društava i ustanova), str. 87.

⁴⁸ Opširnije u članku: Melinščak Zlodi, Iva; Martina Melinščak. OAI@AKM, objavljenom u ovom zborniku.

LITERATURA

Benchmark for faithful digital reproductions of monographs and serials : version 1. / The Digital Library Federation Benchmark Working Group (2001-2002).
<http://www.diglib.org/standards/bmarkfin.htm> (2003-05-13)

Cole, Jim E. The cataloging of digitized texts. // Cataloging and classification quarterly 28, 3(1999), 45-54.

Copeland, Ann. Works and digital resources in the catalog : electronic versions of Book of Urizen, The Kelmscott Chaucer and Robinson Crusoe. // Cataloging and classification quarterly 33, 3-4(2002), 161-180.

Cromwell-Kessler, Willy. Dublin Core metadata in the RLG information landscape. // D-lib magazine, December 1997.
<http://www.dlib.org/dlib/december97/12cromwell-kessler.html> (2003-02-28)

Draft interim guidelines for cataloging electronic resources.
http://lcweb.loc.gov/catdir/cpso/dcmb19_4.html (2004-02-04)

Functional requirements for bibliographic records : final report / IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records ; approved by the Standing Committee of the IFLA Section on Cataloguing. München : K. G. Saur, 1998.

Guidelines for using UNIMARC for microforms.
<http://www.ifla.org/VI/3/p1996-1/guid2.htm> (2003-03-22)

Horvat, Aleksandra. Abecedni katalog i autorstvo. Rijeka : Benja, 1995.

IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom / sastavio i uredio Edward P. Adcock u suradnji s Marie-Thérèsom Varlamoff i Virginijom Kremp ; [prevela s engleskoga Koraljka Golub ; uredila i usuglasila s engleskim izvornikom i stručnim nazivljem na području zaštite Tatjana Mušnjak]. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2003.

Images for web delivery. <http://www.nla.gov.au/digital/delivery.html> (2003-10-10)

IME ICC : report of the 1st Meeting, Frankfurt, Germany, July 28-30, 2003 / reported by Barbara B. Tillett. http://www.ddb.de/news/pdf/ime_icc_report_berlin.pdf (2003-10-02)

ISBD(ER) : International standard bibliographic description for electronic resources : draft for world wide review / recommended by the ISBD Review Group ; proposed for approval by the Standing Committee of the IFLA Cataloguing Section. 2004 revision.
http://www.ifla.org/VII/s13/guide/isbder_ww2-1-04.pdf (2004-02-06)

ISBD(ER) : Međunarodni standardni bibliografski opis elektroničke građe : prerađeno izdanje ISBD(CF)-a : Međunarodnoga standardnoga bibliografskog opisa računalnih datoteka / preporučila Radna grupa za pregled ISBD(CF)-a ; s engleskog prevele, hrvatske primjere

odabrale i izradile Tanja Buzina i Sofija Klarin. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2001.

ISBD(G) : General international standard bibliographic description : annotated text / prepared by the ISBD Review Committee Working Group set up by the IFLA Committee on Cataloguing. Rev. ed. München [etc.] : Saur, 1992.

ISBD(G) : General international standard bibliographic description : draft for world wide review / recommended by the IDBD Review Group. 2003 revision.

ISBD(NBM) : Međunarodni standardni opis neknjižne građe / preporučila Komisija za pregled ISBDa ; s engleskoga prevela, hrvatske primjere odabrala i izradila Vedrana Juričić. Prerađeno izd. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1993.

Katić, Tinka. Digitalizacija stare građe. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 46, 3-4(2003), 33-47.

Klarin, Sofija. Upute za katalogiziranje digitalnih reprodukcija. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2003. (radna inačica)

Priručnik za UNIMARC : bibliografski format / prevela i priredila Mirna Willer. 2. hrvatsko izd. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna knjižnica ; Hrvatsko knjižničarsko društvo, 1999.

Reed-Scott, Jutta. Cataloging of resources digitized for preservation.
<http://www.arl.org/spec/249fly.html> (2003-04-24)

Report of the cataloging digital reproductions task force : revised draft. December 11, 1995 / Preservation Department at Yale University Library
<http://www.library.yale.edu/~mbeacom/erepros2.pdf> (2003-11-01)

Schwartz, Werner. On the importance of recording microforms and digitised versions produced for preservation on the international level, with a focus on standards.
http://liber.library.uu.nl/publish/articles/000055/article_content.htm (2003-12-14)

Smjernice za uporabu formata UNIMARC za opis elektroničke građe / prevela i hrvatske primjere izradila Sofija Klarin. <http://www.nsk.hr/e-izdanja/421118093.htm> (2003-10-02)

Standards for surrogates that are to be recorded in the EROMM database.
<http://www.eromm.org/standards.htm> (2003-12-14)

Treatment of publications in multiple formats : initiated by the IFLA Section on Cataloguing ISBD Review Group. <http://www.ifla.org/VII/s13/pubs/multiplefrm.htm> (2002-11-03)

UNIMARC manual : bibliographic format / IFLA Universal Bibliographic Control and International MARC Core Programme (UBCIM). 2nd ed., 3rd upd. München : K. G. Saur, 2002.

Verona, Eva. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga : prvi dio : odrednice i redalice. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1986.

Verona, Eva. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga : drugi dio : kataložni opis. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1983.

Verona, Eva. Upute za međunarodni standardni bibliografski opis bibliotečne građe : (Program Međunarodne federacije bibliotekarskih društava i ustanova) // 2. jugoslavensko savjetovanje o primjeni kompjutera u bibliotekama, Zagreb, 28-30. ožujka 1977. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1977. (Izdanja Hrvatskoga bibliotekarskog društva ; knj. 15). Str. 85-90.

Vrana, Radovan. Digitalni Babilon : utvrđivanje kriterija za vrednovanje kvalitete izgradnje i sadržaja digitalnih zbirki i usluga. // 6. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova / uredila Tinka Katić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2003. Str. 49-61.

Willer, Mirna. Metapodaci za dugoročnu zaštitu elektroničke građe. // 5. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova / uredile Mirna Willer i Tinka Katić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2002. Str. 55-69.

Woollard, Mathew. Digital resources : challenging use or users' challenges : conference proceedings. // Examining the impact of digitization upon scholarship in the humanities, 7 July 2003. / Institute of Historical Research.
<http://www.history.ac.uk/conferences/digitisation2003/woollard.html> (2003-12-12)

Zlodi, Goran. Muzejska vizualna dokumentacija u digitalnom obliku : magistarski rad. Zagreb : Filozofski fakultet, 2003.